

Socialt kapital

En PM om tillitens betydelse för produktivitet

Stella Wiklund, praktikant i Produktivitetskommissionens sekretariat

Sammanfattning

Denna PM behandlar socialt kapital, vanligtvis mätt som social tillit, och dess betydelse för produktivitet och Sveriges produktivitetsutveckling.

Litteraturen pekar på att ett högt socialt kapital kan höja produktivitetstillväxten genom bland annat ökat samarbete, större kunskaps- och informationsspridning, lägre transaktions- och övervakningskostnader, ökad organisatorisk effektivitet, förbättrad kreditillgång samt större investeringsmöjligheter, såväl inom som mellan företag och länder.

Av litteraturen framgår även att ekonomisk ojämlikhet, maktmissbruk och kriminalitet kan påverka det sociala kapitalet negativt, vilket följaktligen riskerar att minska produktiviteten. Av dessa antas det ökande välfärdsfusket utgöra det största hotet mot tilliten och indirekt produktivitetsutvecklingen i dag.

Mot bakgrund av att Sverige har en förhållandevis hög och stabil tillitsnivå bedöms inte socialt kapital utgöra ett hinder mot produktivitetsutvecklingen, förutsatt att detta goda läge och de faktorer som antas påverka det sociala kapitalet vårdas.

Socialt kapital som förtroende, normer och nätverk

Socialt kapital är, trots avsaknaden av en allmänt accepterad definition, ett mycket omtalat och välstuderat fenomen. Enligt en av de mest välkända definitionerna är socialt kapital det förtroende, normer och nätverk som ”kan förbättra samhällseffektiviteten genom att underlätta samordnade operationer” (Rothstein, 2022a [Putnam 1996], s. 63), alternativt ”möjliggör för aktörerna att agera tillsammans mera effektivt för att uppnå gemensamma mål” (Rothstein, 2022a [Putnam 1995], s. 63).

En förutsättning för att möjliggöra och uppnå vad Putnam beskriver som samordnade operationer och gemensamma mål är, enligt den så kallade spelteorin, att individer litar på att samtliga parter kommer att samarbeta (Rothstein, 2022c, s. 41). Om det däremot saknas tillit till att alla inblandade kommer välja att ingå i samarbetet ökar risken för sociala fällor, det vill säga samarbeten som gynnar alla men uteblir på grund av bristande tilltro till andras deltagande (Rothstein, 2022c, s. 37). Ett för samhället optimalt strategiskt agerande och i längden skapandet av kollektiva nyttigheter förutsätter med andra ord ömsesidig tillit. I detta fall är därför förtroende – i fortsättningen betecknat social tillit – den dimension av socialt kapital som huvudsakligen används för att förklara samhällseffektivitet i form av produktivitet. Huruvida individer upplever förtroende eller inte avgörs i sin tur av förvärvad information, socialiseringsprocesser eller kollektiva minnen, beroende på teoretiker.

Vidare finns det olika former av tillit och förtroende. En del teoretiker skiljer till exempel på vertikalt och horisontellt förtroende, där det förra avser individens förtroende för de formella samhällsinstitutionerna medan det senare avser individens förtroende för människor i allmänhet (Rothstein, 2022b, s. 18). En annan del skiljer på överbryggande och inbundet förtroende, vilket i stället kan liknas vid förtroende för obekanta respektive

välbekanta människor så som familjen (Rothstein, 2022a, s. 74). Därtill finns lokalsamhälletilliten som mäter ”rumsliga gränser och erfarenheter av lokalsamhället” samt ”föreställningar och fördomar kring den lokala gemenskapen” där människor bor (Trägårdh m.fl., 2013, s. 18). Tillit som överbrygger olika grupper i samhället kan vara en tillgång eftersom den möjliggör ökad interaktion och samarbete över gränser (Rothstein, 2022a).

Kvantifiering och problematisering av socialt kapital

Socialt kapital kan mätas på ett flertal olika sätt. Vissa studier (Churchill m.fl., 2023; Ganau & Rodriguez-Pose, 2023; Knack & Keefer, 1997) mäter både generaliserad tillit, sociala normer och aktivt deltagande som ett mått på nätverkande. Andra studier (Berggren & Bjørnskov, 2022; Bjørnskov, 2022; Bjørnskov & Méon, 2010; Rothstein & Holmberg, 2022; Trägårdh m.fl., 2013; Zak & Knack, 2001) utgår i stället från generaliserad tillit som det enda måttet på socialt kapital. I Sverige mäts den sociala tilliten generellt sett genom att skatta i vilken utsträckning individer litar på människor i allmänhet (Trägårdh m.fl., 2013, s. 15). SOM-institutets undersökningar använder till exempel en elvgradig skala, till skillnad från World Value Survey som använder en dikotom fråga, eftersom uppfattningen att andra människor är att lita på antas vara gradvis (Rothstein & Holmberg, 2022, s. 11).

Däremot kan det finnas en viss problematik och begränsning med att enbart använda en fråga för att mäta variationer i social tillit (Trägårdh m.fl., 2013, s. 16). För att urskilja olika dimensioner av tillitsbegreppet frågar därför vissa undersökningar (Trägårdh m.fl., 2013, s. 19) även om individer anser att de gör rätt i att lita på andra människor utan att de har bevisat sin pålitlighet, tror att de flesta människor skulle utnyttja dem om de fick chansen, samt tycker att det är rätt att lita på andra människor fastän de inte känner dem särskilt väl. Det finns också funderingar kring om måttet, nyanserat med

flera frågor eller inte, speglar den faktiska nivån på social tillit. En individ som anser sig vara tillitsfull och därmed skattar högt på skalan kan till exempel vidta säkerhetsåtgärder eller beteenden som pekar på motsatsen. Det finns således risk för att individer svarar utifrån hur de tror att de förväntas svara givet en viss kontext, vilket kan ge en missvisande bild av hur försiktiga eller tillitsfulla de är i verkligheten.

Socialt kapital kan ha en direkt och positiv inverkan på produktivitet

Den befintliga litteraturen pekar på att socialt kapital kan vara av betydelse för produktivitet och produktivitetsutvecklingen i ett land. Tidigare studier (Berggren & Bjørnskov, 2022; Bjørnskov, 2022; Bjørnskov & Méon, 2010; Ganau & Rodríguez-Pose, 2023; Knack & Keefer, 1997; Zak & Knack, 2001) visar till exempel att det finns ett positivt och signifikant samband mellan graden av social tillit och ekonomisk tillväxt, vilket förklaras av ett antal olika mekanismer.

För det första kan en hög grad av social tillit främja återkommande samarbeten mellan olika företag och aktörer, som i sin tur möjliggör ett mer effektivt samt transparent informations- och kunskapsutbyte (Bjørnskov & Méon, 2010; Berggren & Bjørnskov, 2022; Holmberg & Rothstein, 2022a, s. 149). På så sätt förbättras förutsättningarna för skapandet och spridningen av nya innovationer, idéer och tekniska framsteg (Berggren & Bjørnskov, 2022; Bjørnskov & Méon, 2010; Ganau & Rodríguez-Pose, 2023). Spridningen av dessa kan vidare bidra till en produktivitetshöjning genom att de omsätts i nya varor, tjänster eller produktionsprocesser. Samtidigt kan en hög grad av social tillit innebära lägre transaktions- och övervakningskostnader (Berggren & Bjørnskov, 2022; Bjørnskov & Méon, 2010; Ganau & Rodríguez-Pose, 2023). Zak och Knack (2001) visar till

exempel att investeringstakten reduceras i områden där tilliten är låg – och därmed höjer kostnaderna som uppstår för att utbytet ska ske – eftersom behovet av verifiering är högre.

För det andra kan en hög grad av social tillit främja arbetsfördelningen och den organisatoriska effektiviteten även inom företag. Det krävs mindre kontroll, uppstår enklare delegering av arbetsuppgifter samt bättre samarbete mellan medarbetare när arbetsgivare och arbetstagare litar på varandra (Berggren & Bjørnskov, 2022; Bjørnskov & Méon, 2010). Den tid och de resurser som frigörs i samband med detta kan således koncentreras till produktivitetshöjande aktiviteter i stället, vilket antas ha en positiv effekt på både effektiviteten och produktivitetstillväxten (Berggren & Bjørnskov, 2022; Ganau & Rodriguez-Pose, 2023; Knack & Keefer, 1997; Zak & Knack, 2001). Ganau och Rodriguez-Pose (2023) framhåller till exempel att socialt kapital, i synnerhet nätverkande, är den mest relevanta faktorn för att förklara produktivitetstillväxt på företagsnivå. Det gäller framför allt mindre företag, företag inom lågteknologiska sektorer, företag med begränsade resurser internt samt företag vars produktivitetsnivå är begränsad (Ganau & Rodriguez-Pose, 2023, s. 546).

För det tredje kan en hög grad av social tillit främja tillgången till krediter och långsiktiga investeringsavtal (Bjørnskov & Méon, 2010). Minskad osäkerhet, som uppstår till följd av ett ökat socialt kapital, kan till exempel resultera i att banker blir mer villiga att låna ut pengar till bättre villkor. Denna finansieringskälla är viktig dels för uppstartandet av nya företag, dels för utvidgandet av redan etablerade företag som vill investera i ny teknik eller annat fysiskt kapital. Ökad social tillit kan också leda till en högre benägenhet bland investerare att ingå avtal, inklusive potentiellt riskfyllda projekt, vilket leder till kapitalackumulation som i sin tur bidrar till produktivitetstillväxt (Bjørnskov & Méon, 2010; Ganau & Rodriguez-Pose, 2023). Detta ligger i linje med Zak och Knacks (2001) resultat att investeringstakten tenderar att

vara lägre i områden som kännetecknas av låg social tillit. Även landsöverskridande handelsrelationer gynnas av en hög ömsesidig tillit och möjliggör för företag att expandera sin verksamhet ytterligare (Berggren & Bjørnskov, 2022).

Sammantaget kan socialt kapital höja produktivitet direkt genom ökat samarbete, större kunskaps- och informationsspridning, lägre transaktions- och övervakningskostnader, ökad organisatorisk effektivitet, förbättrad kredittillgång samt större investeringsmöjligheter, såväl inom som mellan företag och länder (Bjørnskov & Méon, 2010; Berggren & Bjørnskov, 2022; Ganau & Rodriguez-Pose, 2023; Holmberg & Rothstein, 2022a; Knack & Keefer, 1997; Zak & Knack, 2001). Bjørnskov och Méon (2010) menar däremot att social tillit i första hand påverkar produktivitet indirekt genom dess påverkan på de formella institutionerna.

Ekonomisk ojämlikhet, maktmissbruk och kriminalitet kan ha en negativ inverkan på socialt kapital – och indirekt på produktivitet

Trots vissa svårigheter med att fastställa orsakssamband finns det ett antal faktorer som antas påverka socialt kapital och i längden produktivitetsutvecklingen, även om forskarna är oeniga om vilka de viktigaste faktorerna är. Till exempel har Putnams antagande om sambandet mellan tillit och föreningsliv på senare tid ifrågasatts empiriskt, inte minst mot bakgrund av att Sverige har en fortsatt hög uppmätt social tillit trots ett minskat deltagande i föreningslivet (Rothstein, 2022d, s. 53).

En faktor som antas påverka socialt kapital negativt är ekonomisk ojämlikhet, särskilt stora inkomstskillnader (Jämlikhetskommissionen, 2020; Knack & Keefer, 1997; Trägårdh m.fl., 2013; Zak & Knack, 2001). Tidigare studier (Holmberg & Rothstein, 2022a, s. 145) visar till exempel att

låginkomsttagare tenderar att tillhöra gruppen med hög social tillit i relativt liten utsträckning (cirka 40–50 procent), jämfört med höginkomsttagare (cirka 65–70 procent). Vid en jämförelse på stads- och kommunnivå tydliggörs även att graden av social tillit är märkbart lägre i svenska kommuner vars inkomstskillnader är större (Trägårdh, 2014; Trägårdh m.fl., 2013, s. 94). Trägårdh med flera (2013, s. 149) menar att den sociala tilliten och lokalsamhälletilliten sjunker av att både tillhöra låginkomsttagargruppen och av att vara bosatt i låginkomsttagarområden. En del av litteraturen ger således en entydig bild av att högre nivåer av ekonomisk ojämlikhet, framför allt ojämlikhet mellan lokalsamhällen, samvarierar med lägre nivåer av tillit. Ett vanligt antagande är att samhällen som kännetecknas av en jämlik resursfördelning delar en känsla av gemenskap och delaktighet. Ekonomiska klyftor och olikheter inom befolkningen antas tvärtom skapa en känsla av orättvisa som försvårar upprätthållandet av de gemensamma normerna, vilket i sin tur skapar misstro (Trägårdh, 2014; Trägårdh m.fl., 2013, s. 129).

Kopplingen mellan fördelningen av upplevd välfärd och tillit har i vissa fall visat sig vara starkare än kopplingen mellan inkomstfördelning och tillit (Jämlikhetskommissionen, 2020, s. 230). Trägårdh med flera (2013) visar till exempel att effekterna av en ojämn inkomstfördelning på tilliten förstärks om ojämlikheten uppfattas som orättvis. På så sätt förutsätter ett högt socialt kapital en jämlik såväl som rättvis behandling av de formella institutionerna samt fördelning av välståndet (Rothstein, 2022e, s. 104). Samtidigt kan skillnader i inkomst inte självständigt förklara variationer i tillit eftersom flera jämlika länder uppvisar låga tillitsnivåer (Trägårdh m.fl., 2013, s. 133–134). Det indikerar att fler faktorer påverkar skillnader i socialt kapital. Kulturella olikheter inom befolkningen, så som lokal etnisk mångfald, kan till exempel också påverka graden av tillit. Måttet på etnisk mångfald utgår i detta fall från antalet första och andra generationens utrikesfödda, exklusive invandrare från andra nordiska länder (Trägårdh m.fl., 2013, s. 167). Till skillnad från

ekonomiska klyftor påverkar stor etnisk mångfald endast lokalsamhälletilliten negativt. En tänkbar anledning till detta är att invandrargrupper tenderar att komma från länder med lägre social tillit (Bergh, 2023; Rothstein, 2022f). Lokalsamhälletilliten tenderar dock att öka över tid bland de utrikesfödda och särskilt för gruppen flyktingar, antagligen i takt med att de integreras i samhället och anpassar sig efter majoritetsbefolkningens tillitsnivå (Trägårdh m.fl., 2013, s. 170). Det negativa sambandet mellan mångfald och lokalsamhälletillit kvarstår även kontrollerat för individuella socioekonomiska och kontextuella faktorer på kommunal nivå, däribland inkomst. Fastän tidigare studier sägs peka på skilda och delvis motsatta resultat (Holmberg & Rothstein, 2022b, s. 138; Trägårdh m.fl., 2013, s. 167–173) indikerar detta att ekonomiska och etniska skillnader som upplevs orättvisa kan skapa olikhet som gör det svårare att känna tillit (Trägårdh m.fl., 2013, s. 181).

En annan faktor som antas påverka socialt kapital negativt är maktmissbruk. Vissa studier (Holmberg & Rothstein, 2022c, s. 12) visar till exempel att ju högre graden av korruption är i ett land, desto lägre är graden av social tillit i landet. Sverige, som kännetecknas av såväl hög tillit som låg korruption, lyfts ibland fram som ett exempel i sammanhanget (Rothstein, 2022f, s. 83). Andra studier (Jämlikhetskommissionen, 2020) framhåller att sambandet går i båda riktningar, varav tillit i första hand påverkar graden av korruption. Med utgångspunkt i detta skulle förebyggandet av korrupta beteenden och formella institutioner förmodligen kräva ett högt socialt kapital (Rothstein, 2022e, s. 104). Detta kan vidare tänkas ligga i linje med det svaga men positiva sambandet mellan horisontellt och vertikalt förtroende, det vill säga att tillit till andra människor i viss utsträckning samvarierar med tillit till politiska institutioner (Rothstein, 2022b, s. 27).

Bjørnskov och Méon (2010) menar att den indirekta effekten av social tillit på produktivitet går genom kvaliteten på de rättsliga, snarare än de politiska,

institutionerna. Även Trägårdh (2014) betonar rättsstatens betydande roll för den sociala tilliten och på sikt produktiviteten. Ett flertal studier (Bergh m.fl., 2013; Bjørnskov & Méon, 2010; Ganau & Rodriguez-Pose, 2023; Zak & Knack, 2001) framhåller till exempel att investeringsviljan sannolikt ökar om det finns ett trovärdigt och högkvalitativt rättssystem som skyddar individens äganderätt och andra avtal från aktörer som missbrukar sin makt. Om det däremot saknas tilltro till att systemet utgör ett legitimt och effektivt skydds nät riskerar sådana utbyten och samarbeten att utebli, vilket följaktligen hämmar den ekonomiska utvecklingen (Berggren & Bjørnskov, 2022; Zak & Knack, 2001). I vissa fall kan dock särskilda narrativ och viss medieexponering förbättra bilden av de formella institutionerna då det skapar ett tillfälle för dessa att återta kontroll och därmed återfå trovärdighet (Campidelli m.fl., 2024).

Ytterligare en faktor som antas påverka socialt kapital negativt är kriminalitet och organiserad brottslighet. Ett flertal studier (Berg & Johansson, 2016; Pazzona, 2019; Singer m.fl., 2019; Salmi m.fl., 2007; Wu, 2020) visar att en utbredd kriminalitet kan försvaga både det horisontella och vertikala förtroendet. Wu (2020) framhåller till exempel att brottsoffer i USA litar på sina medmänniskor i betydligt mindre utsträckning än icke brottsutsatta människor. Det gäller framför allt vid återkommande skjutvapenvåld. Studien visar även att höga nivåer av både dödligt och icke dödligt skjutvapenvåld kan leda till lägre tillit generellt inom områden och över tid. En annan internationell studie (Pazzona, 2019) presenterar liknande resultat och visar att brottsutsatthet tydligt samvarierar med lägre nivåer av tillit, såväl till andra människor som till rättsliga institutioner. Därtill pekar litteraturen på att kriminalitet och organiserad brottslighet som inte är kopplad till våld kan påverka tilliten minst lika mycket. Trägårdh (2023) menar till exempel att välfärdsfusk riskerar att underminera det så kallade

svenska samhällskontraktet i högre grad än gängkriminalitet, mot bakgrund av att det berör en större del av samhället.

En studie på finländska ungdomar (Salmi m.fl., 2007) visar vidare att låg social tillit samvarierar med rädsla för brott. Denna rädsla kan, i likhet med utsatthet, minska tilliten till och uppfattningen om hur rättvist det straffrättsliga systemet är som helhet (Singer m.fl., 2019). Berg och Johansson (2016) framhåller däremot att det är tilliten till de formella institutionerna som påverkar den brottsrelaterade otryggheten. Likt Salmi med flera (2007) belyser kan dock den brottsrelaterade otryggheten i sin tur påverka i vilken utsträckning individer litar på människor i allmänhet (Berg & Johansson, 2016). Benägenheten att ägna sig åt företagande minskar också vid hög brottslighet, liksom vid lågt vertikalt förtroende, vilket antas förmedlas via det sociala kapitalet (Churchill m.fl., 2023). Tillsammans med bland annat ekonomisk ojämlikhet och maktmissbruk kan kriminalitet på så sätt ha en direkt inverkan på socialt kapital samt en indirekt inverkan på produktivitet.

Mot denna bakgrund är en möjlig slutsats att ekonomiska och kulturella skillnader, särskilt sådana som grundas i en känsla av orättvisa, påverkar det sociala kapitalet på olika sätt. En del av litteraturen (Jämlikhetskommissionen, 2020; Knack & Keefer, 1997; Trägårdh m.fl., 2013; Zak & Knack, 2001) visar att stora inkomstskillnader minskar den generella tilliten medan en annan del av litteraturen (Trägårdh m.fl., 2013) visar att lokalsamhälletilliten är märkbart lägre i områden med hög andel utrikesfödda. Ett annat spår är att den sociala tilliten uppstår uppifrån och ned, det vill säga genom kvaliteten på samt uppfattningen om de formella institutionerna (Berg & Johansson, 2016; Rothstein, 2022b). Flertalet studier (Berg & Johansson, 2016; Pazzona, 2019; Singer m.fl., 2019; Salmi m.fl., 2007; Wu, 2020) visar också att korruption och kriminalitet kan försämra denna kvalitet och uppfattning, vilket följaktligen kan minska tilliten till

människor i allmänhet (Holmberg & Rothstein, 2022c). Detta relaterar även till den delen av litteraturen (Campidelli m.fl., 2024) som framhåller medias betydelse för framställandet av de formella institutionerna. Det finns däremot delade meningar kring huruvida de politiska (Rothstein, 2022b) eller rättsliga (Bjørnskov & Méon, 2010) institutionerna är av störst vikt. Oavsett vilket är en tänkbar slutsats att både individuella, sociala och institutionella faktorer kan påverka det sociala kapitalet, framför allt på lokal nivå. Gemensamt för dessa faktorer är att de gör människor och grupper i samhället mer olika varandra, vilket kan leda till sämre samhörighet och på sikt lägre tillit (Trägårdh m.fl., 2013).

Sveriges stabila och höga sociala kapital – och på sikt produktivitetstillväxt – kan hotas av ökande inkomstskillnader, korruption och välfärdsfusk

Den årliga nationella SOM-undersökningen visar att över hälften (cirka 55–61 procent) av svenskarna kontinuerligt skattar en hög grad av social tillit, vilket tyder på en jämförelsevis hög och stabil nivå av socialt kapital (Holmberg & Rothstein, 2022d, s. 156). Förutsättningarna för att undvika de så kallade sociala fällorna antas därmed vara relativt goda. Vad gäller förändringar i lokalsamhälletilliten syns däremot en tydlig nedåtgående trend, samtidigt som majoriteten av svenskarna (98 procent) tror att den generella tilliten i samhället sjunker (Tillitsbarometern, 2021). Rothstein (2022f, s. 83) betonar också att det kan finnas en motsatt grupp med låg social tillit som riskerar att förbli dold bakom dessa medeltal. På grund av den mätproblematik som nämndes tidigare kan det pågå en negativ utveckling som inte syns i dagens mätningar utan visar sig först över tid. Holmberg och Rothstein (2022d, s. 154) lyfter till exempel fram tecken på att Sverige rör sig mot ett alltmer fragmenterat samhälle där skillnaderna mellan de som, å ena sidan, upplever hög social tillit och de som, å andra sidan, upplever låg social

tillit ökar. Det senare gäller framför allt socialt utsatt grupper, till exempel individer som är arbetslösa, har sämre hälsa eller sjuk- och aktivitetsersättning. Även unga, lågutbildade, arbetare och invandrare från utomnordiska länder tenderar att uppvisa lägre social tillit, vilket tyder på att både kulturella och socioekonomiska förutsättningar är av betydelse.

Trägårdh (2024) verkar vara av samma uppfattning och belyser, som tidigare nämnt, att graden av social tillit skiljer sig märkbart på kommun- och stadsdelsnivå i Sverige. Till exempel är tilliten lägre i kommuner med stora inkomstskillnader och en stor andel utrikesfödda än i kommuner med mindre ekonomiska och etniska klyftor (Trägårdh, 2014; Trägårdh m.fl., 2013, s. 97). Skillnaderna tyder återigen på att sociala, kulturella och ekonomiska förutsättningar, inklusive områdets socioekonomiska ställning, är betydelsefullt. På sikt kan skillnaderna leda till splittringar som dels påverkar tilliten till lokalsamhället, dels påverkar den generella sociala tilliten (Trägårdh m.fl., 2013, s. 144). Mätningar från 2021 visar även att fördelningen av inkomster inte varit så ojämn som den är i dag sedan 70-talet i Sverige (SCB, 2023). Dessa inkomstskillnader beror i hög grad på att kapitalinkomsterna i toppen av fördelningen har stigit (Finanspolitiska rådet, 2024). Det Finanspolitiska rådet (2024) bedömer dock att den samlade ekonomiska ojämlikheten kan ha ökat mer än statistiken för deklarerade inkomster officiellt visar. En sådan utvecklingen riskerar, i likhet med tidigare bedömningar (Trägårdh m.fl., 2013), att underminera den upplevda rättvisa som ligger till grund för tilliten och i längden tillväxten (Finanspolitiska rådet, 2024). Trots att Sverige internationellt sett är ett av de mest jämlika länderna, tyder således mycket på att det fortfarande förekommer betydande skillnader i inkomstnivå mellan individer och kommuner. Det faktum att svenska lokalsamhällen med större inkomstskillnader även upplever lägre nivåer av social tillit, tyder vidare på att negativa effekter av ekonomisk ojämlikhet likväl kan förekomma – och

förekommer – i ett jämförelsevis jämlikt land som Sverige (Trägårdh m.fl., 2013, s. 137, 150).

Samtidigt visar tidigare studier (Bergh m.fl., 2013) att korruptionen kan vara mer utbredd i Sverige än vad många internationella jämförelser ger sken av. Äldre mätningar belyser till exempel att en betydande andel (nästintill hälften) av de tillfrågade är av uppfattningen att politiker och i synnerhet tjänstemän i hög grad är korrupta samt uppvisar ett orättvist och partiskt bemötande, framför allt på lokal nivå (Bergh m.fl., 2013, s. 76, 80). Däremot är andelen som uppger att de har någon faktisk erfarenhet av korruption i snäv bemärkelse, det vill säga givande och tagande av mutor, betydligt mindre. Detsamma gäller för politiker och tjänstemän (Bergh m.fl., 2013, s. 84, 87). En anledning till att uppfattningarna är allmänt negativa, trots att fallen är relativt få, kan vara att det förra inkluderar en bredare kategori korrupta beteenden så som favorisering. Senare mätningar (Bågenholm & Holmberg, 2023) visar i stället att andelen som uppfattar en omfattande korruption bland politiker och offentliga tjänstemän är mindre (omkring 15 procent) och har varit relativt oförändrad sedan 2010. Fastän det är en betydligt mindre andel än vad tidigare studier visar (Bergh m.fl., 2013) understryker Bågenholm och Holmberg (2023) att det är problematiskt att cirka en sjättedel saknar förtroende för två av de viktigaste samhällsinstitutionerna. Mätningar från 2023 visar även att Sverige, som fortfarande är ett av de minst korrupta länderna i världen, placerar sig sämre i de internationella korruptionsrankningarna än någonsin tidigare (Sveriges riksdag, 2023; Transparency International, 2023). I och med att uppfattningar om maktmissbruk och ekonomisk ojämlikhet kan underminera de formella institutionernas kvalitet (Holmberg & Rothstein, 2022a; Holmberg & Rothstein, 2022c; Jämlikhetskommissionen, 2020) kan en ökad upplevelse av eller faktisk korruption innebära att den sociala tilliten minskar på sikt.

Till skillnad från jämlikhets- och korruptionsrankningarna sticker Sverige ut i negativ bemärkelse gällande dödligt våld kopplat till skjutvapen ur ett internationellt perspektiv. Sturup med flera (2018) betonar till exempel att skjutvapenvåldet bland unga män (15–29 år) inte bara har ökat i Sverige under perioden 1996–2015, utan även ligger på en hög nivå i förhållande till andra västeuropeiska länder. Det dödliga våldet mot unga män, som nästan uteslutande sker i samband med dödsskjutningar i kriminell miljö, är också jämförelsevis högt och fortsatt ökande i Sverige (Brå, 2024a). Till exempel noterades 42 avlidna per miljon invånare i Sverige 2021, jämfört med 28 avlidna per miljon invånare i Europa över lag. I de övriga nordiska länderna syns inte heller denna ökning. Skjutningarna sker främst i storstadsområdenas utsatta områden (Sturup m.fl., 2018) och uppgick till 296 förra året (2024), varav 44 med dödligt utfall (Polisen, 2024). Året innan (2023) uppgick antalet skjutningar till 368 (Polisen, 2023), vilket är betydligt högre. Givet att tidigare studier (Wu, 2020) framhåller att särskilt skjutvapenvåld riskerar att försvaga den sociala tilliten kan detta vara ett aktuellt hot mot Sveriges höga sociala kapital. Enligt den senaste Nationella trygghetsundersökningen (Brå, 2024b) syns även en ökning av oro för framför allt försäljnings-, kort- och kreditbedrägerier. Detta överensstämmer med tidigare rapporter (Rostami, 2019) som visar att problematiken kring organiserad och repetitiv brottslighet ökar, i motsats till den traditionella brottsligheten. Denna tendens är värd att uppmärksamma eftersom organiserad brottslighet så som välfärdsfusk kan underminera både välfärdssystemet och den sociala tilliten (Trägårdh, 2023).

Däremot är den sammantagna oron över brottsligheten i samhället, som generellt sett haft en uppåtgående trend under det senaste decenniet, något lägre i förhållande till föregående år (Brå, 2024b). Trots denna minskning uppger hälften av befolkningen att de oroar sig i stor utsträckning. En klar majoritet (86 procent) uppfattar också brottsutvecklingen som negativ och

tror att antalet brott har ökat. Av dessa utsattes totalt en femtedel (20,1 procent) för brott mot enskild person under 2023 (Brå, 2024b). Mot bakgrund av att både utsatthet och rädsla för brott kan minska den sociala tilliten, som i sin tur riskerar att minska bland annat företagandet, är detta sannolikt negativt för produktiviteten (Churchill m.fl., 2023; Pazzona, 2019; Singer m.fl., 2019; Salmi m.fl., 2007; Wu, 2020). Samtidigt är andelen som hyser ett ganska eller mycket stort förtroende för rättsväsendet som helhet drygt lika stor som andelen oroliga (53 procent). Sedan 2021 har denna andel legat på en högre nivå i förhållande till tidigare år, med undantag för 2023 (Brå, 2024b). Förtroendet för hur flera av de övriga samhällsinstitutionerna sköter sitt arbete, däribland regeringen och riksdagen, har däremot fortsatt att minska sedan 2023 (Förtroendebarmetern, 2024). Detta är viktigt eftersom uppfattningen om och kvaliteten på de rättsliga och politiska institutionerna också kan påverka den sociala tilliten och på sikt produktiviteten (Bjørnskov & Méon, 2010; Rothstein, 2022b).

Trots att dagens Sverige är ett jämförelsevis tillitsfullt, jämlikt och korruptionsfritt land, visar ovanstående studier och mätningar att den individuella uppfattningen inte nödvändigtvis motsvarar den faktiska verkligheten. En tänkbar anledning till den fragmentisering som Holmberg och Rothstein (2022d) talar om kan således vara att de faktorer som antas påverka socialt kapital negativt – det vill säga ekonomisk ojämlikhet, maktmissbruk och i synnerhet kriminalitet – inte är eller upplevs vara fullt så frånvarande i Sverige som statistiken indikerar. Med tanke på att uppfattningar om ekonomisk och institutionell orättvisa samt kriminalitet kan ha lika, om inte fler, negativa effekter på tilliten som verkliga upplevelser är detta en relevant iakttagelse. Det är även med anledning av detta som den till synes goda svenska tillitskulturen och dessa faktorer behöver vårdas, inte minst för att säkerställa en produktivitetsutveckling i rätt riktning (Berggren & Bjørnskov, 2022).

Det är däremot inte tal om någon kris i nuläget, enligt flera bedömningar (Bergh, 2023; Rothstein, 2018, s. 249; Trägårdh, 2023). Om något beskrivs det ökande välfärdsfusk utgöra den främsta hotbilden i dag. En slutsats är att den låga grad av kontroll och tillitsbaserade styrning som Sverige länge har förespråkat inte bara är positiv, utan samtidigt underlättar genomförandet av bedrägerier och fusk. Ett sätt på vilket det sociala kapitalet kan vårdas är därför att stärka rättssystemet och tilliten till rättsväsendet (Bergh, 2023). Detta ligger i linje med tidigare studier (Bjørnskov & Méon, 2010) som menar att kvaliteten på de rättsliga institutionerna är av större vikt än de politiska institutionerna. Rätt strategi för övervakning kan till exempel få positiva effekter på lång sikt eftersom det dels försvårar för kriminella, dels förmedlar att hotet tas på allvar. Eftersom majoriteten tror att den sociala tilliten sjunker och att kriminaliteten ökar (Brå, 2024b; Tillitsbarometern, 2021) är det särskilt viktigt att politiker och media sprider budskapet att åtgärder vidtas. Sådana budskap kan också bidra till att vinna invandrargruppers förtroende, vilka tenderar att komma från länder med både lägre tillit och sämre fungerande samhällsinstitutioner (Bergh, 2023). Därutöver lyfts förmågan att vända trenden mot ökad ojämlikhet fram som en central utmaning (Trägårdh m.fl., 2013, s. 187). Trägårdh med flera (2013) menar därför att initiativ som främjar ”kontakt över etniska gränser” och motarbetar ”segregering på basis av ekonomiska skillnader” förhoppningsvis kan dämpa de negativa effekterna av dessa förändringsprocesser (Trägårdh m.fl., 2013, s. 193). I annat fall riskerar Sveriges höga och stabila sociala kapital att utmanas, med ökad risk för sociala fällor och minskad ekonomisk tillväxt som eventuell följd.

Referenser

- Bjørnskov, C. & Méon, P.G. (2010). The Productivity of Trust. *World Development*. 2015–06. Vol. 70, p. 317–331.
- Berggren, N. & Bjørnskov, C. (2022). Den svenska tillväxtkulturen. *Ekonomisk debatt*. 2022–01. Vol. 50 (2), p. 47.
- Bjørnskov, C. (2022). Social Trust and Patterns of Growth. *Southern Economical Journal*. 2022–07. Vol. 89 (1), p. 216–237.
- Bergh, A., Erlingsson, G., Sjölin, M. & Öhrvall, R. (2013). *Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska*. Finansdepartementet, Regeringskansliet.
- Berg, M. & Johansson, T. (2016). Trust and Safety in The Segregated City: Contextualizing the Relationship Between Institutional Trust, Crime-related Insecurity and Generalized Trust. *Scandinavian Political Studies*. 2016–12. Vol. 39 (4), p. 458–481.
- Brå. (2024a). *Dödligt våld i Sverige sedan 1990*. Rapport 2024:6. Brottsförebyggande rådet.
- Brå. (2024b). *Nationella trygghetsundersökningen*. Rapport 2024:8. Brottsförebyggande rådet.
- Bergh, A. (2023). ”På väg utför med tilliten bland unga?” I *Akademikern*.
- Bågenholm, B. & Holmberg, S. (2023). *Svenska folket bedömer graden av korruption i Sverige*. Göteborgs universitet.
- Campidelli, G.M, Daniele, G., Martinangeli, A. & Pinotti, P. (2024). Organised Crime, Violence, and Support for the State. *Journal of Public Economics*. 2023–12. Vol. 228, p. 105029.
- Churchill, S.A, Hayward, M., Smyth, R. & Trinh, T.A. (2023). Crime, Community Social Capital, and Entrepreneurship: Evidence from Australian Communities. *Journal of Business Venturing*. 2023–03. Vol. 38 (2), p. 106291.

Finanspolitiska rådet. (2024). *Economic Inequality in Sweden. An Overview of Facts and Future Challenges*. Särskilda studier från Finanspolitiska rådet. 2024/1.

Förtroendebarmetern. (2024). *Allmänhetens förtroende för institutioner, politiska partier, massmedier & företag*. Medieakademin.

Ganau, R. & Rodríguez-Pose, A. (2023). Firm-level Productivity Growth Returns of Social Capital: Evidence from Western Europe. *Journal of Regional Science*. 2023–06. Vol. 63 (3), s. 529–551.

Holmberg, S. & Rothstein, B. (2022a). ”Framgång föder förtroende – förtroende föder framgång.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglärlarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 143–151.

Holmberg, S. & Rothstein, B. (2022b). ”Minskar mångkulturella samhällen den sociala tilliten?” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglärlarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 129–142.

Holmberg, S. & Rothstein, B. (2022c). ”Att mäta och förstå social tillit.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglärlarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 9–14.

Holmberg, S. & Rothstein, B. (2022d). ”Den svenska tilliten fortsatt hög – men sjunker i utsatta grupper.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglärlarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 153–164.

Jämlikhetskommissionen. (2020). *En gemensam angelägenhet*. SOU 2020:46.

Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*. 1997–11. Vol. 112 (4), p. 1251–1288.

Pazzona, M. (2019). Do Victims of Crime Trust Less but Participate More in Social Organisations? *Economics of Governance*. 2020–03. Vol. 21 (1), p. 49–73.

Polisen. (2024). *Skjutningar, avlidna och skadade 2024*. Hämtad: 2025–01–28. polisen.se/siteassets/dokument/statistik/sprangningarskjutningar/2024-skjutningar.pdf/

Polisen. (2023). *Skjutningar, avlidna och skadade 2023*. Hämtad: 2025-01-28. polisen.se/siteassets/dokument/statistik/sprangningarskjutningar/2023-skjutningar.pdf/

Rothstein, B. & Holmberg, S. (2022). ”Att mäta och förstå social tillit.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 9–14.

Rothstein, B. (2022a). ”Socialt kapital och Sierra Madres skatt.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 63–79.

Rothstein, B. (2022b). ”Sociala fällor och tillitens problem.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 15–35.

Rothstein, B. (2022c). ”Varifrån kommer det sociala kapitalet?” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 37–43.

Rothstein, B. (2022d). ”Förtroende för andra och förtroende för politiska institutioner.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 45–55.

Rothstein, B. (2022e). ”Social tillit, lycka, korruption och välfärdsstat.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 91–110.

Rothstein, B. (2022f). ”Den svåra konsten att lita på andra, att vara nöjd med sig själv och att vara ung.” I Rothstein, B. & Holmberg, S. (red.). *Social tillit i höglitarlandet Sverige*. SOM-institutets temaserie 2022, p. 81–89.

Rothstein, B. (2018). ”Myndigheter att lita på. Den svenska demokratins grundbult.” I *Demokratins framtid*. Sveriges riksdag.

Rostami, A. (2019). ”Organiserad brottslighet och våldsbejakande extremism som antagonistiska hot.” I Häggström, H. & Brun, H. (red.). *Antagonistiska hot och dess påverkan på lokalsambället*. Försvårshögskolan, p. 33–46.

Singer, A., Chouhy, C., Lehmann, P., Walzak, J., Gertz, M. & Biglin, S. (2019). Victimization, Fear of Crime, and Trust in Criminal Justice Institutions: A Cross-national Analysis. *Crime and Delinquency*. 2019–06. Vol. 65 (6), p. 822-844.

Salmi, V., Smolej, M. & Kivivuori, J. (2007). Crime Victimization, Exposure to Crime News and Social Trust Among Adolescents. *Young, Nordic Journal of Youth Research*. 2007–08. Vol. 15 (3), p. 255–272.

SCB. (2023). *Inkomstskillnaderna ökar i Sverige*. Statistikmyndigheten. [Inkomstskillnaderna ökar i Sverige \(scb.se\)](https://www.scb.se/Inkomstskillnaderna-ökar-i-Sverige)

Sveriges riksdag. (2023). *Ökande korruption i Sverige*. 2023/24:732.

Sturup, J., Rostami, A., Mondani, H., Gerell, M., Sarnecki, J. & Edling, C. (2018). Increased Gun Violence Among Young Males in Sweden: A Descriptive National Survey and International Comparison. *European Journal on Criminal Policy and Research*. Vol. 25 (4), p. 365–378.

Trägårdh, L. (2024). ”Nya siffror: Enorma skillnader i tillit och framtidstro i kommunerna.” I *Dagens samhälle*.

Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D. & Svedberg, L. (2013). *Den svala svenska tilliten*. Stockholm: SNS.

Trägårdh, L. (2023). ”På väg utför med tilliten bland unga?” I *Akademikern*.

Trägårdh, L. (2014). ”Sveriges unika tillit sjunker: Kan man lita på folk?” I *Forskning och framsteg*.

Tillitsbarometern. (2021). *Levande rapport 1: Tillitsbarometern*. Version 6.

Transparency International. (2023). *Corruption Perceptions Index*. [2023 Corruption Perceptions Index: Explore the... - Transparency.org](https://www.transparency.org/en/cpi)

Wu, C. (2020). How Does Gun Violence Affect Americans' Trust in Each Other? *Social Science Research*. 2020–09. Vol. 91, p. 102449–102449.

Zak, P.J & Knack, S. (2001). Trust and Growth. *The Economic Journal*. 2001–04. Vol. 111 (470), p. 295–321.